

LJUDSKO PRAVO NA VODU I SANITACIJU¹

REZIME: Predmet ovog rada je ispitivanje ljudskog prava na vodu, kako sa stanovišta međunarodnog prava i aktuelnog razvoja na tom planu, tako i sa stanovišta nacionalnih pravnih sistema zemalja jugoistočne Evrope. Rad sadrži koncizan pregled stanja koje se tiče pristupa sigurnoj vodi za piće i obezbeđenju osnovnih sanitarnih uslova u svetu, bitne karakteristike i okolnosti donošenja Rezolucije Generalne skupštine UN 64/292 kojom je 2010. godine priznato ljudsko pravo na vodu i sanitaciju, istorijski pregled pravnih rešenja u propisima zemalja jugoistočne Evrope koja se odnose na slobodu opšte upotrebe voda, razmatranja veze između tradicionalnog koncepta opšte upotrebe voda i nastajućeg koncepta ljudskog prava na vodu, uz kratku elaboraciju odnosa između suvereniteta država i ljudskog prava na vodu. U zaključnim razmatranjima, autori ukazuju na potencijalnu potrebu zemalja u regionu da preispitaju ostvarivanje ljudskog prava na vodu koje garantuju svojim građanima i prošire te garancije na pun sadržaj ljudskog prava na vodu i sanitaciju.

Ključne reči: ljudsko pravo na vodu, sloboda opšte upotrebe voda, osnovne ljudske potrebe, ljudska prava i voda, suverenitet i ljudsko pravo na vodu

* Redovni profesor, Pravni fakultet za privredu i pravosuđe u Novom Sadu Univerziteta Privredna akademija u Novom Sadu, e-mail: nsslavko@gmail.com

** Redovni profesor Mašinskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, e-mail: aleksandar@jovovic.rs

¹ Ovaj rad je rezultat istraživanja na projektu Pravno-institucionalni odgovor RS na potrebu izgradnje održivog sistema sprečavanja i kontrole zagađivanja medija životne sredine u kontekstu pridruživanja EU (OI 179 072), koji se finansira sredstvima Ministarstva prosvete i nauke Republike Srbije

I. Uvodne napomene

Danas se, na globalnom nivou, čine stalni naponi u cilju nalaženja rešenja za stalno rastući problem obezbeđenja vode za sve ljude i vidljivi su pokušaji da se razviju međunarodno priznati minimalni standardi čijom primenom bi se taj cilj dostigao. Ti standardi se ogledaju u zahtevima državama da garantuju obezbeđenje vode za zadovoljavanje osnovnih ljudskih potreba svim svojim građanima, odnosno da priznaju pravo na vodu i sanitaciju kao jedno od ljudskih prava. Razmatrajući pitanje količine vode koja se preporučuje kao minimalni zahtev za zadovoljavanje domaćih potreba, P. Gleick² je sačinio pregled procenjene količine vode koja se koristi dnevno po jednoj osobi, u jednom broju nerazvijenih zemalja širom sveta, od kojih mnoge ne uspevaju da obezbede taj minimum. Pravo na vodu, kao ljudsko pravo, tema je već dugo vremena brojnih autoritativnih svetskih skupova i raspravlja se široko među naučnicima i stručnjacima.³ Najzad, 2010. godine Generalna skupština UN donela je rezoluciju kojom se priznaje ljudsko pravo na sigurnu i čistu vodu za piće i sanitaciju, kao ljudsko pravo koje je suštinsko za puno uživanje života i svih ljudskih prava.⁴

U tom kontekstu, neka pravna rešenja, koja su uvek bila prisutna u pravima zemalja jugoistočne Evrope, kojima je formulisana i zaštićena sloboda opšte upotrebe vode, posebno su vredna pažnje. Rad sadrži nekoliko primera kojima se ilustruju obim i granice ove slobode u različitim pravnim režimima.

II. Rezolucija UN 64/292 od 3. decembra 2010⁵

Prema podacima UN, smatra se da preko 890 miliona ljudi nema pristup sigurnoj vodi za piće i da preko 2.6 milijardi ljudi, odnosno 40% svetske populacije, nema obezbeđene osnovne sanitarne uslove. Oko 10.000 ljudi umre svakoga dana, od kojih oko 5.000 dece, starosti ispod pet godina od posledica bolesti koje se mogu sprečiti, prouzorkovanih nekvalitetnom vodom za piće i lošim sanitarnim uslovima. Smatra se da su nečista voda i loši sanitarni uslovi drugi uzročnik smrtnosti dece u svetu. Na jedan slučaj smrti dece prouzrokovane HIV/AIDS-om dolazi pet slučajeva smrti prouzrokovanih bolestima izazvanim nečistom vodom, neodgovarajućim sanitarnim uslovima

² Gleick, P., (1998). str. 487–503.

³ Salman, S., McInerney-Lankford. S. str. 86, 89.

⁴ UNGA (2010, July 26): The human right to Water and Sanitation; Sixty Fourth Session, Agenda item 48, A/64/L.63/Rev.1*

⁵ *Resolution adopted 03 August 2010 by the General Assembly 64/292 The Human Right to Water (A/RES/64/292)*. Dalje u ovom tekstu: Rezolucija 64/292.

i slabom higijenom.⁶ Istraživanja Svetske zdravstvene organizacije (*World Health Organization – WHO*) ukazuju na to da svaki USD utrošen na sanitaciju generiše u proseku korist od devet USD u povećanoj produktivnosti i smanjenim troškovima, što ova ulaganja svrstava među troškovno najefektije razvojne intervencije.

Za ljudsko pravo na vodu i sanitaciju značajni su brojni međunarodnopravni izvori.⁷ Od posebnog značaja je Opšti komentar br. 15 Komiteta za ekonomska, socijalna i kulturna prava⁸, koji se odnosi na čl. 11 i 12 Međunarodne povelje o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima,⁹ kao i izveštaji Visokog komesara UN za ljudska prava u pogledu obima i sadržaja odgovarajućih obaveza koja se tiču ljudskih prava na pravičan pristup sigurnoj vodi za piće i na sanitaciju po instrumentima međunarodnog prava, i izveštaji Nezavisnog eksperta po pitanju obaveza u cilju ostvarivanja tih prava.¹⁰ U kontekstu postizanja Milenijumskih razvojnih ciljeva, šefovi država i vlada opredelili su se da do 2015. godine prepolove broj populacije u svetu koja nema pristup ili sebi ne može da priušti sigurnu vodu za piće i obezbedi osnovne sanitarne uslove.¹¹

Rezolucijom 64/292 priznaje se pravo na na sigurnu i čistu vodu za piće i na sanitaciju, kao ljudsko pravo koje je suštinsko (*essential*) za puno uživanje

⁶ Rezolucija Generalne skupštine UN 64/292, Preambula, paragraf 4; UNESCO and UNESCO ETXEA (2009). str. 1.

⁷ Za iscrpan popis izvora i aktivnosti koji su doveli do donošenja Rezolucije 64/292, v. Preambulu, par. 1–3 te Rezolucije.

⁸ *Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR)*.

⁹ U Komentaru se posebno elaborira normativni kontekst prava na vodu, koji obuhvata slobode i prava, pri čemu se navodi da slobode obuhvataju pristup postojećem sistemu snabdevanja i slobodu od mešanja za korišćenje te slobode, kakvo bi bilo, na primer, arbitrarno isključivanje ili kontaminacija vode. Prava obuhvataju pravo na sistem snabdevanja vodom i takvo upravljanje sistemom kojim se obezbeđuje jednakost i mogućnost ljudi da uživaju pravo na vodu. – Par. 10 i 11. Faktori koji se primenjuju u svim uslovima definisani su kao dostupnost (*availability*), kvalitet (*quality*) i pristupačnost (*accessability*). U tom kontekstu se ukazuje na one delove Komentara 15 u kojima se objašnjava da takva akcija podrazumeva mnogo više od obezbeđenja vode za piće i obuhvata obezbeđenje vode za higijenu životne sredine i za zdravstvene potrebe uopšte, kao za proizvodnju hrane. Tu se uključuje zaštita od zagađenja štetnim materijama i patogenim klicama, monitoring i sizbijanje aquatičnih ekosistema koji služe kao stanište za bolesti. – Slaman, S.; McInerney-Lankford, S., op. cit, str. 65. Ovde bi trebalo još dodati da WHO smatra da je za zadovoljenje najosnovnijih ljudskih potreba i zdravstvenih zahteva potrebno dnevno 50–100 l. vode *per capita*. UNDP preporučuje da troškovi snabdevanja domaćinstava vodom ne prelaze određeni limit u odnosu na prihode domaćinstva. – UNDESA – International Decade for Action „Water for Life“ 2005–2015.

¹⁰ Rezolucija 64/292, Preambula, par. 3.

¹¹ *Millennium Development Goals (MDGs). Resolution adopted by the General Assembly 55/2. United Nations Millennium Declaration (18 September 2000)*.

života i svih ljudskih prava.¹² Generalna skupština UN Rezolucijom poziva države i međunarodne organizacije da obezbede finansijske resurse, izgradnju kapaciteta i transfer tehnologije kroz međunarodnu pomoć i saradnju, posebno zemljama u razvoju, kako bi je na viši stepen podigli naponi na obezbeđenju sigurne, čiste, pristupačne i dostupne vode za piće i sanitacija za sve ljude.¹³

U stavu 3. Rezolucije, pozdravlja se odluka Saveta za ljudska prava¹⁴ da zatraži od Nezavisnog eksperta za ljudska prava koja se odnose na pristup sigurnoj vodi za piće i na sanitaciju podnošenje godišnjeg izveštaja Generalnoj skupštini UN. Istovremeno se Nezavisni ekspert ohrabruje da nastavi rad i da u konsultacijama sa svim agencijama UN, fondovima i programima, u svoj izveštaj uključi najvažnije probleme koji se tiču realizacije ljudskog prava na vodu i sanitaciju i njihov uticaj na postizanje Milenijumskih razvojnih ciljeva.¹⁵

Za Rezoluciju 64/292 je glasalo 122 zemlje, 41 zemlja se uzdržala od glasanja, a nijedan glas protiv nije zabeležen. Razlozi koje su pojedine zemlje navele za uzdržavanje od glasanja kreću se od uverenja da je Rezolucija preuranjena i da se njome može ugroziti rad po istom pitanju Saveta za ljudska prava, jer ljudsko pravo na vodu i sanitaciju kako je opisano u Rezoluciji ne odražava postojeće međunarodno pravo. Više država je kao razlog navelo i netransparentnost procesa pripreme teksta Rezolucije i izrazilo žaljenje što nije postignut konsensus i očekivanje da će rad biti nastavljen.

U izlaganjima svojih predstavnika u Generalnoj skupštini, neke države su ukazale na to da je pravo na vodu i sanitaciju deo prava na odgovarajući standard života, i da je neodvojivo povezano sa pravom na život, zdravlje, hranu i odgovarajuće stanovanje. Istaknuto je i gledište da se Rezolucijom ne stvara novo ljudsko pravo niti sub-kategorija nekog od postojećih ljudskih prava već definisanih međunarodnopravnim instrumentima. Države imaju obavezu da obezbede puno uživanje osnovnih ljudskih prava, a neke obaveze koje se tiču obaveze država da obezbede pristup čistoj vodi i sanitaciju još treba proučavati. Neke zemlje su izrazile stav da je ljudsko pravo na vodu prirodno pravo, zbog važnosti vode za život. Zbog značaja vode za život ukazano je na odbijanje nekih država da vodu tretiraju kao robu.

Čini se da se tek posle donošenja Rezolucije 64/292 rasplamsala polemika rasprava o ljudskom pravu na vodu i sanitaciju. Rasprava o tome šta je po svojoj pravnoj prirodi ljudsko pravo na vodu i sanitaciju i kako se na

¹² Stav 1.

¹³ Stav 2.

¹⁴ *UN Human Right Council*.

¹⁵ Stav. 3.

najbolji način to pravo može obezbediti svima kojima je potrebno, našla je svoje pristalice u sledbenicima „desničarske-agende” za sticanje profita korišćenjem zajedničkih javnih resursa. Tako se, naime, kvalifikuju zalaganja za pun povrat troškova i tržišnu valorizaciju vode i vodnih usluga. Prema ovom konceptu, tržišno vrednovanje vode i pun povrat troškova su najbolji mehanizmi za očuvanje vodnih resursa i odgovarajuću distribuciju vode. Mešanje vlade u te aktivnosti trebalo bi držati na minimumu. Polazeći od toga da postoji ljudsko pravo na vodu, da je voda javno dobro (*public trust*) i deo zajedničkih dobara koja ne treba kupovati ni prodavati u cilju sticanja profita, drugi pristup ukazuje na slabosti i propuste u organizaciji usluga za siromašne koji su evidentni pri primeni ekonomske valorizacije vode. U ovim raspravama se ljudsko pravo na vodu i sanitaciju ukazuje kao sredstvo u borbi protiv privatizacije u vodnom sektoru i punog povrata troškova. Ističe se, međutim i treći stav, tj. stav po kojem ljudsko pravo na vodu nema nikakav ideološki predznak, jer se njime ne implicira struktura sistema upravljanja vodama, niti se implicira da voda treba da bude besplatna.¹⁶

III. Sloboda opšte upotrebe voda

Opšta upotreba voda zasniva se na samom zakonu.¹⁷ Može se definisati kao slobodna mogućnost svakome da koristi prirodne vode za zadovoljavanje svojih neposrednih potreba. Nikakva dozvola nije potrebna za zadovoljenje nečijih bioloških, higijenskih i sličnih potreba, tj. za piće, kuvanje (pripremanje hrane), pranje i sl.¹⁸ U vreme nedostatka vode, opšta upotreba vode može biti predmet ograničenja tek posle ograničenja svih dozvoljenih upotreba. Ona je *de facto* donja granica prava na vodu.¹⁹

U okviru granica u kojima se garantuje, sloboda opšte upotrebe voda je ista za svakoga, jednaka i opšta – svako lice ima pravo na slobodno korišćenje voda u skladu sa svojim potrebama. Za korišćenje ovog prava nije potrebno nikakvo lično niti statusno svojstvo, kao npr. državljanstvo, godine života, poslovna sposobnost i sl. Tako se korišćenje ovog prava može videti kao jedno anonimno, individualno, nedefinisano, depersonalizovano učešće. To je svačije ovlašćenje i ničije subjektivno pravo. Na primer, niko ne može steći nikakav prioritet ili isključiti druge ili drugima otežati njihovo učešće u

¹⁶ Warburton, E., (2011, Julay 7).

¹⁷ Vorgić, N., Salma, J., (1978), *passim* str. 754–758.

¹⁸ Odredbe takvog sadržaja mogu se naći i zakonima o vodama Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. V. *infra*.

¹⁹ Riederer-Sieder. (1957). Str. 286, 283. – Prema Vorgić, N., Salma, J. V. *supra* belešku 25.

opštem korišćenju voda. Takvo insistiranje, posebno ako je usmereno na trajnost i isključivost, trebalo bi da bude pravno sankcionisano.²⁰

Sloboda opšte upotrebe voda je deo univerzalnih kategorija vodnog prava, prisutna u svim pravnim sistemima. Koreni slobode opšte upotrebe voda mogu se naći u običajnim normama najstarijih društvenih zajednica. U Rimskom Carstvu, tokom perioda Principata,²¹ razvijen je pravni režim u kojem je bilo dozvoljeno široko korišćenje voda. U tom sistemu, građani Rima (*cives*) i stranci (*peregrini*) uživali su slobodu da koriste vodu javnih vodotoka za piće i domaće potrebe, pojenje stoke, ribolov i transport, bez obaveze pribavljanja bilo kakve administrativne dozvole. Sličan pravni režim je važio i za navodnjavanje i proizvodne potrebe, pod uslovom da javna korišćenja i postojeća zahvatanja nisu time ugrožena.²²

Tokom XIX veka, opšta upotreba voda postala je predmet kodifikacija vodnog prava. Prema čuvenom austrougarskom Zakonskom članku XXIII o vodnom pravu iz 1885. godine²³, svakom licu je garantovana sloboda zahvatanja vode za domaće potrebe – zalivanje vrta, pojenje stoke, pranje, kupanje i sečenje leda. Ova prava se mogu ostvarivati na mestima koje odrede nadležni organi i pod uslovom da se poštuju lokalna pravila ponašanja. Za korišćenje vode za bilo koju drugu svrhu i uz upotrebu veštačkih naprava, bilo je neophodno pribaviti dozvolu nadležnog organa.²⁴

Hrvatskim zakonom o vodama iz 1891.²⁵ uređeno je slobodno zahvatanje iz javnih voda „na uobičajeni način“, bez korišćenja specifičnih tehničkih sredstava ili isključenja drugih od iste takve upotrebe. Korišćenje je uslovljeno poštovanjem lokalnih pravila ponašanja i obuhvata kupanje, pranje, pojenje stoke i zahvatanje vode, korišćenje vodenog bilja, mulja, zemlje, peska i šljunka, kamena i leda, pod uslovom da se obale i tok vode zbog takve eksploatacije ne izlažu riziku promena, i pod uslovom da prava drugih nisu ugrožena i da niko ne trpi štetu.²⁶

Okvirni zakon o vodama Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije iz 1965. godine²⁷ sadrži odredbu po kojoj se se za korišćenje vode iz prirodnih vodotoka i prirodnih vodnih kolektora ne traži posedovanje dozvole, ako se voda zahvata za piće, kupanje, pranje i pojenje stoke, zalivanje vrta, sport,

²⁰ Vorgić, N., Salma, J. *op. cit.*

²¹ 27. g. pn.e. – 286 g. n.e.

²² Caponera, D., (1992). str. 36.

²³ Zakon je objavljen u: Žorž, P: Zakonski članak XXIII o vodnom pravu, Subotica, 1924

²⁴ § 25.

²⁵ Tekst zakona objavljen je u: Haladi, F. (priř.), Zakon o vodnom pravu, Zagreb, Knjižara L. Hartmana, 1904.

²⁶ § 19.

²⁷ *Sl. List SFRJ*, br. 13/65 i 50/68.

rekreaciju i druge lične potrebe – pod uslovom da vodni režim nije ugrožen zbog takvog korišćenja i da drugi nisu ograničeni ili isključeni iz takvog korišćenja. Republike, su bile ovlašćene da utvrde detaljne uslove za korišćenje vode bez dozvole i da urede druge slučajeve sličnih korišćenja.²⁸

Zakon o vodama SR Bosne i Hercegovine iz 1968. godine²⁹ sadrži uslov da se voda ne zahvata za industrijske svrhe i da se zahvatanje ne vrši specifičnim sredstvima.³⁰ Ovim zakonom uređeno je i korišćenje podzemnih voda kopanjem jednostavnih bunara iz kojih se obezbeđuje voda za piće, za napajanje stoke i slične potrebe.³¹

Zakon o vodama SR Crne Gore iz 1967. godine³² sadrži odredbu po kojoj dozvola za korišćenje vode nije potrebna, pored slučajeva utvrđenih saveznim zakonom, ni ako se voda zahvata iz kolektora atmosferske vode na privatnom zemljištu ili iz vodotoka koji protiče kroz privatno zemljište.³³ Opštinski organ je bio nadležan da zabrani opštu upotrebu vode na određenim lokacijama, imajući u vidu zaštitu života i zdravlja ljudi i sprečavanje zagađenja.³⁴

Pored navedenih slučajeva, Zakonom o vodama SR Hrvatske iz 1965. godine³⁵ obogaćena je paleta mogućnosti korišćenja voda bez dozvole slučajem kad se izvor pojavi na privatnom zemljištu, a ne formira vodotok pre prelaska granice tog zemljišta.³⁶

Zakonom o vodama SR Makedonije iz 1965. godine³⁷ bila je definisana veličina posude kojom se sme zahvatati voda za zalivanje bašte.³⁸ Zakon o vodama SR Srbije iz 1967. godine³⁹ sadrži brojne odredbe kojima se uređuje sloboda opšte upotrebe voda. Sloboda se garantuje pod uslovom da se koriste jednostavna tehnička sredstva i da se voda koristi samo za sopstvene potrebe.⁴⁰ Opštinski organi su nadležni da zabrane korišćenje vode na određenim lokacijama radi zaštite javnog zdravlja i zaštite životinja.⁴¹ Vlasnik ili korisnik zemljišta ima pravo da koristi vodu iz neplovidbenih vodotoka za

²⁸ Član 41.

²⁹ Prečišćen tekst, objavljen u *Sl. listu SR BiH*, br. 7/68 i 31/69

³⁰ Član 13.

³¹ Član 14.

³² *Sl. list SR CG*, br. 1/67, 20/67 i 2/69.

³³ Član 9, stav 1.

³⁴ Član 9, stav 2.

³⁵ *Narodne novine SRH*, br. 55/65, 11/67 i 21/67.

³⁶ Član 12, stav 1c.

³⁷ *Sl. list SRM*, br. 28/65 i 25/67.

³⁸ Član 11.

³⁹ *Sl. glasnik SRS*, br. 17/67, 53/67 i 24/69.

⁴⁰ Član 14, stav 1.

⁴¹ Član 14, stav 2.

navodnjavanje svog zemljišta u skladu sa lokalnim običajima, ako vodotok protiče duž ili preko njegovog zemljišta.⁴² Zakonom o vodama Slovenije iz 1966. godine⁴³ bio je uređen i slučaj opšte upotrebe vode zahvaćene iz kolektora atmosferskih voda na privatnom zemljištu.⁴⁴

Zakon o vodama Rumunije iz 1996. godine⁴⁵ sadrži odredbu kojom se priznaje slobodno korišćenje površinskih i podzemnih voda, uz pridržavanje sanitarnih mera i mera za zaštitu kvaliteta voda, za piće, zalivanje, pranje, kupanje i druge domaće potrebe, ako se za te aktivnosti ne koriste instalacije kapaciteta zahvata vode preko 0,2 l/sec, i ako se voda koristi isključivo za potrebe sopstvenog domaćinstva.⁴⁶ Svako fizičko lice je slobodno da koristi morsku vodu za kupanje na sopstvenu odgovornost, osim u zabranjenim zonama.⁴⁷ Zadovoljavanje zahteva stanovništva za vodom deklarirano je kao prioritetno u odnosu na korišćenje vode za druge potrebe. Prioritet u odnosu na druge potrebe priznat je i zadovoljenju potreba životinja, obnovi vodnih rezervi posle požara i održavanju proticaja neophodnog za održavanje ekološke ravnoteže i vodnih staništa.⁴⁸

Kao što se vidi, sloboda opšte upotrebe voda iz prirodnih votoka ima svoje korene, može se reći, u evropskoj tradiciji od vremena Rimskog carstva i kodifikuje se u nacionalnim propisima o vodama, uglavnom od XIX veka. Jedini, specifičan izuzetak od priznavanja slobode opšte upotrebe voda je zabrana ili ograničenje korišćenja koju uspostavljaju organi javne vlasti iz posebnih razloga (zaštita javnog zdravlja, na primer). Međutim, opšta upotreba voda iz veštačkih vodotoka i recipijenata je dozvoljena jedino na osnovu izričitog ovlašćenja koncesionara.⁴⁹ Sloboda opšte upotrebe voda nije prosta dozvola koja bi mogla biti ograničena ili ukinuta od strane organa vlasti na bazi njegove volje. Baš suprotno, organ javne vlasti ima dužnost da ukloni svaku prepreku korišćenju ove slobode.⁵⁰

⁴² Član 16, stav 1.

⁴³ *Uradni list SRS*, br. 22/66 i 22/69.

⁴⁴ Član 11. stav 2.

⁴⁵ Zakon br. 107/septembar 25. 1996, Sl. list NR Rumunije, Deo I, br. 244/oktobar 8. 1996.

⁴⁶ Član 1, paragraf 9 (2).

⁴⁷ Član 1, paragraf 9 (3).

⁴⁸ Član 1, paragraf 10 (1).

⁴⁹ Vorgić, N., Salma, J. (1978). op.cit. str. 755.

⁵⁰ Ibid.

IV. Ljudsko pravo na vodu i državni suverenitet

Poređenjem detalja pravne prirode slobode opšte upotrebe voda i ljudskog prava na vodu i osvetljavanjem veza između starog i novog koncepta, bez sumnje bi moglo doprineti promeni situacije koja je svojevremeno bila opisivana kao “široko poricanje prava na vodu i u zemljama u razvoju i u razvijenim zemljama.”⁵¹

Ako se o državnom suverenitetu razmišlja u okviru tradicionalnog „ve-stfalskog“ koncepta⁵² koji ima svoj spoljni i unutrašnji aspekt, pri čemu je spoljni zapravo moć da se u ime nacije stupa u odnose sa drugim nacijama (nacionalnim vladama), a unutrašnji moć (vladaoca) koja se ispoljava nad sopstvenim subjektima,⁵³ onda se ljudsko pravo na vodu može videti kao jedna od retkih situacija u kojima se ta dva aspekta susreću. Ljudsko pravo na vodu ima svoj unutrašnji i spoljni aspekt. Unutrašnji aspekt obuhvata tradicionalno priznanje slobode opšte upotrebe voda. Ta sloboda je bila neodvojivi deo običajnog vodnog prava, a u kodifikacijama vodnog prava tokom XIX veka i u kasnijim nacionalnim vodnopravnim propisima, ona je institucionalizovana i svakako se može klasifikovati kao građanska sloboda. Unutrašnja funkcija suvereniteta ovde je bila i jeste očuvanje te slobode i obezbeđenje pravnog reda u njenom korišćenju, drugim rečima jednakosti svih građana u njenom korišćenju.⁵⁴

Sa priznanjem ljudskog prava na vodu Rezolucijom 64/292,⁵⁵ unutrašnji aspekt državnog suvereniteta uključuje inkorporaciju koncepta ljudskog prava na vodu u nacionalni pravni sistem. Od suvereniteta (tj. nacionalnih vlada) se očekuje da u svoje pravne sisteme (pored postojeće slobode opšte upotrebe vode) ugrade širi koncept ljudskog prava na vodu, koji podrazumeva obezbeđenje svojim građanima snabdevanja vodom kroz javnu infrastrukturu (u minimalnoj količini i takvog kvaliteta da zadovoljava zahteve javnog zdravlja). Tako se, zapravo, samo margina između postojećeg koncepta slobodne upotrebe voda i novopriznatog koncepta ljudskog prava na vodu, pojavljuje kao zahtev suverenitetu za dodatnom intervencijom u nacionalni pravni sistem. Međutim, velik deo ove margine je već dobro definisan nacionalnim propisima o javnom snabdevanju vodom i sanitaciji, tako da ostaje da se u

⁵¹ UN CESCR. (2002). Paragraf 1.

⁵² Aalberts, T., (2012). str. 11–14.

⁵³ Black Laws Dictionary (1999). str. 1402.

⁵⁴ Bogdanović, S., (2013).

⁵⁵ Čak i bez obzira na okolnost da se na to pravo gleda kao na ljudsko pravo „treće generacije“, tj. na ljudsko pravo u nastajanju. – Winkler, I., (2012). str. 99

budućnosti vidi u kojoj meri je potrebno dodatno regulisati ljudsko pravo na vodu⁵⁶, kako bi se u potpunosti odgovorilo zahtevima Rezolucije 64/292 i time doprinelo ostvarivanju Milejumskih razvojnih ciljeva.⁵⁷

Na spoljni aspekt ovog pitanja može se gledati kao na obavezu jednog suvereniteta da u interakciji sa drugima obezbedi, očuva i zaštiti ljudsko pravo na vodu svojih građana, ako to pravo zavisi od korišćenja vodnih resursa prekograničnih vodnih tela. Isto tako, ovaj aspekt podrazumeva da je potrebno obezbediti, očuvati i zaštiti vodne resurse na svojoj teritoriji kako bi se njihovim korišćenjem omogućilo drugom suverenitetu (u rečnom slivu) da svojim građanima obezbedi korišćenje ljudskog prava na vodu. Sa međunarodno-pravnog aspekta, u slučaju sukoba između korišćenja nekog međunarodnog vodotoka, pri određivanju razumnog i pravičnog korišćenja voda uzimanjem u obzir svih relevantnih faktora, mora se posebno voditi računa o zahtevima za uvažavanje osnovnih ljudskih potreba.⁵⁸ To znači da jedna pribrežna zemlja ne bi mogla osporiti pravo drugoj zemlji na korišćenje vode za obezbeđenje preživljavanja stanovništva, pozivajući se na svoje potrebe za vodom za ekonomski razvoj.⁵⁹ Na taj način bi se ljudsko pravo na vodu garantovalo svim ljudskim bićima bez obzira na njihovo državljanstvo, odnosno prebivalište.⁶⁰

V. Zaključna razmatranja

Pravo na vodu i sanitaciju je ljudsko pravo u nastajanju, tj. ljudsko pravo za čije ostvarivanje još uvek ne postoji obaveza država koja se zasniva na međunarodnom pravu. O ljudskom pravu na vodu i sanitaciju dugo se vode rasprave prvenstveno u okviru međunarodnog humanitarnog prava i međunarodnog vodnog prava. Donošenjem Rezolucije Generalne skupštine UN 64/292 2010. godine, pravo na vodu je i formalno priznato kao ljudsko pravo, iako ga značajan broj zemalja nije priznao, iz raznih razloga, ali sadržaj tog prava i obaveze država koje proizilaze i garancije ostvarivanja tog prava nisu

⁵⁶ Polazeći od Opšteg komentara br. 15, I. Winkler, ukazuje na korisnost razlikovanja ne samo onih obaveza država koje čine samo najosnovnije obaveze od pune realizacije ljudskih prava, već i na potrebu definisanja obaveza koje se odnose na osnovni nivo preživljavanja, tj. na obavezu sprečavanja gladovanja. U tom smislu ona formuliše konceptualni okvir koji sadrži četiri nivoa: nivo preživljavanja, osnovni nivo, nivo pune realizacije ljudskih prava i nivo izvan garancija ljudskih prava. str. 153.

⁵⁷ Bogdanović, S. *op. cit.*

⁵⁸ Član 10, Konvencije UN o pravu neplovidbenog korišćenja međunarodnih vodotoka (*UN Convention on the Law on Non-Navigational Uses of International watercourses*), New York, 1997.

⁵⁹ McCaffrey, S., (1992'1993). str. 24.

⁶⁰ Bogdanović, S. *op. cit.*

definisani. Tačnije, postoje brojni pokušaji definisanja u različitim međunarodnopravnim instrumentima, a u toku je i rad na tom pitanju Nezavisnog eksperta imenovanog od strane Saveta UN za ljudska prava. O sadržaju ljudskog prava na vodu i sanitaciju govori se sa stanovišta dostupnosti, kvaliteta i pristupačnosti, u kontekstu obezbeđenja osnovnih ljudskih potreba, odnosno u kontekstu ostvarivanja Milenijumskih razvojnih ciljeva. Ljudsko pravo na vodu koristi se u ideološkim raspravama kao argument protiv privatizacije i komercijalizacije vodnih usluga, ali se ukazuje i na činjenicu da se tim pravom ne implicira oblik upravljanja vodnim uslugama niti se njime garantuje da će vodne usluge biti besplatne.

Sloboda opšte upotrebe voda je značajan i neizbežan segment sadržaja ljudskog prava na vodu. Tradicionalno, u zemljama jugoistočne Evrope, ova sloboda je bila prisutna kao institut običajnog vodnog prava, a potom i u svim vodnim propisima donošenim tokom XIX i XX veka. Ta sloboda se prevashodno odnosi na korišćenje površinskih vodnih resursa. Ljudsko pravo na vodu je šire i obuhvata korišćenje putem infrastrukturnih sistema, ne samo za zadovoljavanje osnovnih ljudskih potreba, nego i za druge svrhe kojima se te potrebe zadovoljavaju, kao što je proizvodnja hrane i sl. Ono što bi trebalo biti predmet potencijalnog interesa zakonodavca u zemljama jugoistočne Evrope, jeste pitanje obima i sadržaja postojećeg ostvarivanja ljudskog prava na vodu u tim zemljama i garantovanje ostvarivanja moguće razlike između postojećih prava i prava koja proizilaze iz punog sadržaja definicije ljudskog prava na vodu.

Sa stanovišta suvereniteta država, ljudsko pravo se može posmatrati kako sa aspekta garancije tog prava svojim građanima, tako i sa aspekta priznavanja potrebe druge zemlje u slivu da koristi vodu međunarodnog vodotoka za zadovoljenje ljudskog prava na vodu svojih građana. Ovo teorijsko pitanje podložno je daljem istraživanju u okviru međunarodnog vodnog prava, pri čemu se posebno mora imati u vidu Konvencija UN o pravu neplovidbenog korišćenja međunarodnih vodtoka (New York, 1997).

Slavko Bogdanović

A full professor, The Faculty of Law for commerce and judiciary in Novi Sad,
University of Business Academy in Novi Sad

Aleksandar Jovović

A full professor at the College of Engineering of the University in Belgrade

Human right to water and sanitation

A b s t r a c t

The subject matter elaborated in this paper is human right to water, from both international and national legal standpoints. The scope of the paper is limited to respected international law developments and the national legal systems of the countries of the South Eastern Europe (SEE). The paper contains a brief review of a current state of thing regarding an access to safe drinking water and providing of basic sanitary conditions in the world, core features of the UNGA Resolution 64/292 which has recognized the human right to water and sanitation, a historic review of the legal provisions in the SEE countries regarding freedom of general use of water, and finally a short indication of the relations between state sovereignty and human right to water. In a concluding part of the paper the authors point out a potencial need of the SEE countries to revisit the realization of the human right to water guaranteed to their citizens in their legal systems and to broaden the guaranteed realization of that human right up to its full scope and content.

Key words: Human right to water; Freedom of general use of water; Basic human needs; Right to sanitation; Sovereignty and human right to water

Literatura

1. Aalberts, T. (2012). Constructing Sovereignty between Politics and Law, London and New York, Routledge
2. Black's Law Dictionary. (1999). 7th Edition. St. Paul Minn., West Group
3. Bogdanovic, S., (2013). Concept of State Sovereignty and the River/Lake Basin Law in the South Eastern Europe. In: Tvedt, Terje, McIntyre, Owen, Woldesadik, Tadessa Kasse (Eds): A History of Water: Sovereignty And

- Development of International Water Law. London, I. B. Tauris, (U pripremi za štampu)
4. Caponera, D., (1992). Principles of Water Law and Administration – National and International. Rotterdam, A. A. Balkema
 5. Gleick, P., (1998). The Human Right to Water. In: *Water Policy*, Vol. I, Issue 5, Oct.
 6. McCaffrey, S., (1992–1993). A Human Right to Water: Domestic and International Implications. 5 *Georgetown International Environmental Law Review*, 1
 7. Vorgić, N., Salma J., (1978). Vodno pravo. u: Enciklopedija imovinskog prava i prava udruženog rada, Beograd, Službeni list, str. 754–758
 8. Riederer-Sieder (1957). Bayerisches Wassergesetz, München, München Beck
 9. Salman, S., McInerney-Lankford, S. (2004). The Human Right to Water. World Bank
 10. UN CESCR (UN Economic and Social Council – Committee on Economic, Social and Cultural Rights) (2002). Substantive Issues Arising in the Implementation of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, advanced unedited version E/C. 12/2002/11, General Comment No. 15
 11. UNDESA – International Decade for Action „Water for Life“ 2005—2015; Preuzeto (20 decembar 2012) sa: www.un.org/waterforlifedecade/human_right_to_water.shtml.
 12. UNESCO & UNESCO ETXEA (UNESCO CENTRE BASQUE COUNTRY). (2009). Outcome of the International Experts' Meeting on the Right to Water, Paris 7–8 juli 2009; Preuzeto (decembar 24, 2012) sa: <http://unesdoc.unesco.org/images/0018/001854/185432e.pdf>.
 13. UNGA (2010, July 26): The human right to Water and Sanitation; Sixty Fourth Session, Agenda item 48, A/64/L.63/Rev.1
 14. Warburton, E., (2011, Julay 7). A Human Right to Water – Can it Make a Difference? Preuzeto sa Earth Institute Columbia University (2012, decembar 20): <http://blogs.ei.columbia.edu/2011/07/27/a-human-right-to-water-can-it-make-a-difference/>.
 15. Winkler, I., T., (2012). The Human Right To Water – Significance, Legal Status and Implications for Water Allocation. Oxford and Portland, Oregon, Hart Publishing.
 16. Zakon o vodama Rumunije, *Sl. list NR Rumunije*, Deo I, br. 244/oktobar 8. 1996.

17. Hrvatski zakono o vodama iz 1891, u: Haladi, F. (prij.), (1904). Zakon o vodnom pravu, Zagreb, Knjižara L. Hartmana
18. Okvirni zakon o vodama Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije iz 1965. godine, *Sl. List SFRJ*, br. 13/65 i 50/68.
19. Zakon o vodama SR Bosne i Hercegovine iz 1968. godine, *Sl. listu SR BiH*, br. 7/68 i 31/69
20. Zakon o vodama SR Crne Gore iz 1967. godine, *Sl. list SR CG*, br. 1/67, 20/67 i 2/69.
21. Zakon o vodama SR Hrvatske iz 1965. godine, *Narodne novine SRH*, br. 55/65, 11/67 i 21/67.
22. Zakon o vodama SR Makedonije iz 1965. godine., *Sl. list SRM*, br. 28/65 i 25/67.
23. Zakon o vodama SR Srbije iz 1967. godine, *Sl. glasnik SRS*, br. 17/67, 53/67 i 24/69.
24. Zakon o vodama Slovenije iz 1966. godine, *Uradni list SRS*, br. 22/66 i 22/69.